

Tabla de materii

Cuvânt-înainte	9
Prefață	11
STAREA DEMOCRAȚIEI, A DREPTULUI ȘI A STATULUI DE DREPT	16
Preeminența dreptului într-o societate democratică (Revista de drept privat nr. 3/2009)	16
Forța și fragilitatea dreptului, a statului de drept și a drepturilor fundamentale, în contextul geostrategic actual (26.05.2023, juridice.ro)	26
Statul de drept și criteriile Comisiei de la Veneția (02.11.2022, juridice.ro).....	41
Considerații asupra Statului de drept în dreptul UE și în jurisprudența CJUE. Noțiunea și parametrii normativi ai Statului de drept în Regulamentul (UE) 1092/2020 (08.12.2022, juridice.ro).....	51
Mondializarea și constituționalizarea Statului de drept (16.11.2022, juridice.ro)	59
STATUL DE DREPT – ca valoare și principiu fundamental al Statelor membre și, în egală măsură, al instituțiilor UE (juridice.ro, 4.07.2022).....	62
Pledoarie pentru doctrina juridică în slujba construcției dreptului (27.03.2023, juridice.ro)	71
Imunitatea parlamentară. Drept comparat european și jurisprudența CEDO (Revista de drept public – 2019)	91
RAPORTUL DINTRE DREPTUL UE ȘI DREPTUL NAȚIONAL AL STATELOR MEMBRE	111
Mecanismul Statului de Drept – 2020 al UE. Raportul dintre dreptul UE și dreptul intern al Statelor naționale membre (29.10.2021, juridice.ro)	111
Principiul supremației dreptului UE în jurisprudența CJUE și a CCR, cu referire specială la Decizia 2006/928 a Comisiei Europene de instituire a MCV-2007 (15.06.2021, juridice.ro).....	131
Primatul dreptului UE – divergența jurisprudențială de fond sau conflict juridic de competență între CCR și CJUE? (23.02.2022, juridice.ro).....	155
Succinte considerații relative la prioritatea dreptului Uniunii Europene în materia civilă și de procedură civilă în raport cu dreptul intern: art. 4-5 NCC și art. 3-4 NCPC vs art. 148 din Constituție – coautor prof. univ. dr. habil. Adrian Constantin Stoica (01.11.2022, juridice.ro).....	168
Noile „valori adăugate” adiacente ale UE la art. 2-TUE: (1) „Protecția bugetului și a intereselor financiare de către instituțiile UE” și (2) „Egalitatea de gen” (13.09.2022, juridice.ro)	179

Obiectivele de federalism și suveranitate europeană, deși sancționate de cetățenii europeni, rămân în obsesia elitelor UE, într-o Europă aflată în depresie, deficit democratic, „transparentă opacă” (!) și într-o criză multipolară (16.12.2022, juridice.ro).....	193
Succinte considerații critice cu privire la teza „omogenității” constituționale în ordinea juridică a Uniunii Europene (8.12.2022, juridice.ro).....	202
Corupția judiciară în Statele membre ale Consiliului Europei. Principalele instrumente juridice internaționale în materie. Opinia Comisiei de la Veneția din 11.03.2017 privind răspunderea penală a judecătorilor (martie 2017, juridice.ro)	211
SUPREMAȚIA CONSTITUȚIEI ȘI CALITATEA LEGII.....	228
Criza procesului legislativ și a calității legii în România, Stat de drept, democratic și social, membru al UE (juridice.ro, X/2022).....	228
Calitatea legii și deficitul major de democrație parlamentară în procesul legislativ din România. Adoptarea tacită, asumarea răspunderii și delegarea legislativă. Succinte accente (30.04.2020, juridice.ro).....	233
Anihilarea supremației Constituției în dreptul intern a Statelor membre ale UE prin hotărârile CJUE din 18.05.2021 și 21.12.2021 (ianuarie 2021, juridice.ro) ...	243
Unele texte „enigmatice” din Constituția revizuită a României. Termeni și expresii vagi, imprecise și cu un grad de previzibilitate redus (6.11.2019, juridice.ro)	258
Doctrina „DREPTULUI VIU” în știința dreptului român, în dreptul comparat și în jurisprudență (Revista de drept public nr. 3/2021).....	268
Garantarea proprietății și confiscarea averilor în ordinea constituțională din România. Privire comparată (23.06.2022, juridice.ro).....	289
DEMNITATEA ȘI CELELALTE DREPTURI FUNDAMENTALE.....	298
Cronica succintă a Anului Judiciar 2022 la CEDO (10.02.2023, juridice.ro).....	298
CEDO – 60 de ani de funcționare (11.06.2020, juridice.ro).....	314
CEDO. Rolul și atribuțiile Marii Camere (14.06.2020 juridice.ro)	330
Recentrarea misiunii Consiliului Europei și a CEDO în perspectiva noilor amenințări asupra democrației și a drepturilor omului – Summitul șefilor de State și de Guverne, Reykjavik, 16-17.05.2023. „Declarația apel” a Summitului (13.06.2023, juridice.ro)	342
PUTEREA JUDECĂTOREASCĂ ȘI ÎNFĂPTUIREA JUSTIȚIEI.....	351
Criza ideii de justiție și a sentimentului de dreptate în societatea europeană democratică. Justiție reformată vs justiție malformată (23.01.2023, juridice.ro) ...	351
Inamovibilitatea – centru vital al statutului, carierei, independenței și responsabilității profesionale a judecătorului (juridice.ro, I/2015)	367

Tabla de materii

Despre confuzia privind statutul constituțional și legal al judecătorilor și procurorilor, în contextul adoptării noilor „legi ale justiției” (23.02.2023, juridice.ro)	381
Jurisprudența – expresia vie a normei juridice în viața judiciară și fundamentul edificiului normativ (5.04.2023, juridice.ro)	384
Aplicarea UNITARĂ a legii în jurisprudența instanțelor, calitatea și motivarea hotărârilor judecătorești și despre „soluțiile străni” (14.04.2023, juridice.ro)	409
Impactul judiciar al unora dintre noile instituții și prevederi ale Codului de procedură civilă în perspectiva simplificării procesului civil. Necesitatea dezbaterii și a sugestiilor <i>de lege ferenda</i> (decembrie 2016, juridice.ro)	415
Efectul pozitiv al lucrului judecat în procesul civil (11.06.2021, juridice.ro)	431
Succinte observații privind ordinea soluționării excepțiilor procesuale cu referire specială la excepția de netimbrare vs excepția de necompetență și excepția de inadmisibilitate (7.06.2023, juridice.ro)	440
Cyberjustiția. Unele considerații asupra DIGITALIZĂRII procedurilor judiciare (juridice.ro, 9.10.2020)	448
Victimele infracțiunilor și drepturile lor iluzorii – marii uitați ai justiției penale și ai Statului de drept (juridice.ro, 20.06.2023)	464
Unele considerații privind STAREA dreptului comercial român, la 10 ani de la abrogarea Codului civil (1884-2011) și a Codului comercial 1887-2011), (Revista de drept comercial nr. 3/2021)	472
Starea actuală a dreptului maritim, material și procesual, la 10 ani după abrogarea Codului comercial (Revista Română de Drept Maritim nr. 1-2/2021)	481
Avocatura-profesie liberală în spațiul juridic european – statutul, cariera, limitele și îngrădirile exercitării profesiei de avocat (Revista de drept privat nr. 2/2009 și juridice.ro, 20.01.2020)	492
Considerații pentru sistematizarea, simplificarea și modernizarea reglementărilor STATUTULUI profesiei juridice a executorului judecătoresc în România (27.10.2021, juridice.ro)	517
Procedura executării silite în jurisprudența CEDO (juridice.ro, X/2012)	533
Controlul judecătoresc al hotărârilor arbitrale în căile de atac. Doctrină, drept comparat și jurisprudență (juridice.ro, IX/2021 și Revista Română de Jurisprudență nr. 3/2021)	552
Convenția pentru recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine – New York, 10.06.1958 – 60 de ani de la adoptare (juridice.ro, 27.09.2018 și Revista Română de Drept Maritim nr. 2/2019)	573

PREFAȚĂ

Prof. univ. dr. emerit Ioan Leș

Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu,

Doctor Honoris Causa al Universității „Ovidius” din Constanța¹

Reunirea într-un volum a unor *studii de drept european și de drept românesc* reprezintă un eveniment editorial de excepție și care trebuie considerat ca un reper important al evoluției științelor juridice din țara noastră. Iar o atare aserțiune nu se constituie într-o simplă apreciere colegială, ci o realitate care se învederează cu o forță de necontestat atât din punctul de vedere al conținutului studiilor pe care le cuprinde volumul publicat de renumita Editură Universul Juridic, cât și al prestigiului de care se bucură în lumea juridică una din marile personalități contemporane ale dreptului românesc: Profesorul și magistratul Marin Voicu.

Volumul pe care avem onoarea și bucuria de a-l prefața este unul care cuprinde peste 40 de studii, grupate pe materiile pe care autorul le abordează: Starea democrației, a dreptului și a statului de drept; Raportul dintre dreptul UE și dreptul național al Statelor membre; Supremația Constituției și calitatea legii; Demnitatea și celelalte drepturi fundamentale în jurisprudența CEDO; Puterea judecătorească și înfăptuirea justiției. Simpla enunțare a celor cinci mari teme ale volumului este evocatoare cu privire la rezonanța juridică și socială cu totul aparte a abordărilor realizate de eminentul Profesor Marin Voicu. Iar înainte de orice abordare cu privire la aceste teme se cuvine să remarcăm că acest demers științific urmează unui recent volum publicat tot la Editura Universul Juridic, intitulat Starea justiției. Culegere de articole, studii și comentarii 2022-2023.

Experiența de excepție a profesorului Marin Voicu, atât în domeniul jurisdicțiilor românești și europene, dar și a învățământului universitar, legitimează pe deplin abordările pe care le realizează și ni le înfățișează într-o manieră exemplară și cu o competență greu de egalat. Ceea ce este surprinzător la autorul volumului evocat este modul debordant și nerezervat cu care investighează teme delicate nu doar din punct de vedere juridic, ci și din punctul de vedere al unor interese naționale și europene. Iar acest lucru este salutar mai ales în condițiile în care mulți cercetători ai dreptului național și european preferă să adopte poziții mult mai comode, de aprobare, uneori, fără rezerve, a unor soluții politice și jurisprudențiale care nu concordă cu tradițiile noastre juridice și constituționale.

Volumul de față cuprinde în prima sa parte o abordare pertinentă asupra situației democrației, a dreptului și a statului de drept. Câteva articole sunt foarte relevante din acest punct de vedere. Astfel sunt abordările privitoare la preeminența dreptului într-o societate democratică; forța și fragilitatea dreptului, statului de drept și a drepturilor

¹ Fost vicepreședinte al Academiei de Științe Juridice din România (2017-2023).

fundamentale în contextul geostrategic actual. Enumerarea este evident doar una exemplificativă.

Articolul forța și fragilitatea dreptului are în condițiile societății de azi o valoare excepțională, deși, astfel cum mărturisește și autorul el este inspirat din studiul „Fragilité du droit, fragilité des droits”, publicat la Universitatea din Nantes, în anul 2022, de câțiva universitari francezi, sub coordonarea prof. Marie Baudel. Autorul ne înfățișează câteva din concluziile remarcabile care au fost selectate din lucrările Colocviului, pe aceeași temă, care a avut loc la Nantes în anul 2021. Iată câteva din ideile forță subliniate de Profesorul Marin Voicu: o simplă privire asupra lumii actuale „relevă o imagine sumbră”; „democrația, însăși ... este bolnavă”; „încrederea în instituțiile și autoritățile publice a slăbit substanțial”. Autorul mai „vorbește”, pe bună dreptate, cu referire la abordările anterior menționate, și despre fragilizarea unor drepturi fundamentale, cum este dreptul la demnitate”, la viață, la existență, la un trai decent, la educație, la sănătate, la locuință...”. Și pe bună dreptate ne putem întreba, astfel cum remarcă și autorul, dacă nu cumva există și un „drept la sărăcie și la un trai mizer în ghetouri și fără speranță (?)”.

Fără îndoială că asemenea abordări ar putea fi surprinzătoare în democrațiile europene și în care progresul economic și tehnologic a permis o creștere substanțială a nivelului de trai al cetățenilor. Din păcate însă realitățile sunt foarte diferite în multe țări europene, iar uneori o punere în pericol a drepturilor fundamentale chiar și în cele mai avansate democrații europene nu este exclusă. Crizele de tot felul, începând cu cele pandemice, economice și de securitate, confirmă ceea ce politicienilor le este tot mai greu să recunoască: o democrație tot mai precară și o tendință de abordare a altor teme, importante poate și ele, decât cele legate de prosperitatea națiunilor și în particular de asigurarea unui nivel de trai decent tuturor cetățenilor. Situația educației, a învățământului de toate gradele și a instituțiilor de sănătate publică se află la cele mai scăzute standarde din ultimele trei decenii, iar această realitate a ieșit, din păcate, la suprafață tot mai pregnant chiar în vara acestui an.

Fragilizarea drepturilor fundamentale este și o consecință firească a calității legii. Un subtitlu din articolul menționat este foarte semnificativ și pe care autorul l-a intitulat: „Dreptul-Legea-epicentrul fragilizării drepturilor subiective și a insecurității juridice”. Tema ne este îndeobște cunoscută, iar profesorul Marin Voicu a analizat și cu alt prilej această temă. Criza procesului legislativ și a calității legii în România a format și obiectul unei Conferințe naționale care a avut loc la Constanța la data de 13-14 octombrie 2022 și în cadrul căreia profesorul Voicu a avut un rol esențial. Cu regret trebuie să constatăm că situația drepturilor și la noi devine îngrijorătoare, mai cu seamă a unor drepturi sociale: salarii modeste în raport cu potențialul nostru economic, pensii derizorii și promisiuni care datează de decenii și a căror scadență este amânată sine die, etc.

Abordările autorului ar trebui să constituie un imbold și pentru organizarea unor eforturi academice semnificative – conferințe și congrese naționale și chiar internaționale – pentru a „motiva” forul legislativ să adopte măsuri energice pentru evitarea inflației legislative, pentru transparență decizională în procesul legislativ și pentru

evitarea cavalcadei de modificări legislative inutile. Azi este greu de înțeles cum într-un stat democratic legile, în mileniul XXI-lea, se schimbă mai des decât cai la poșalion din epoca lui Voltaire. Afirmările marelui romancier francez se confirmă și azi, după aproape o jumătate de mileniu, și în spațiul nostru mioritic. Dar să nu mai vorbim și despre faptul că unele legi (coduri fundamentale) au fost modificate înainte de intrarea lor în vigoare, iar în aceste zile continuăm să vorbim despre adoptarea unei noi legi a pensiilor, deși cea actuală nici nu a fost pusă în aplicare pe deplin. O atare abordare este descalificantă pentru un demnitar european și pentru un guvern democratic dintr-o țară europeană. În ce direcție ne îndreptăm ? Răspunsul nu poate fi identificat cu ușurință și nici cauzele unui eșec anunțat ("stat eșuat", „stat mafiot” etc., formule ce aparțin unor înalți demnitari sau foști demnitari). Și nici nu este locul aici să realizăm asemenea abordări și care să „descopere” secretul unui alt viitor decât cel actual, unul mai demn și care să aducă prosperitatea Europei, dar și națiunii noastre. Această reflecție ne determină să ne amintim de constatările a unor prestigioși universitari americani – D. Aghemoglu și J. A. Robinson -, care au încercat să răspundă, în lucrarea lor *De ce eșuează națiunile. Originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei* (Editura Litera 2015), la întrebarea de ce unele națiuni sunt mai bogate în timp ce altele sărăcesc. Iar răspunsul oferit este, în esență, unul legat de calitatea guvernării. Exemplele furnizate de autori sunt unele cu totul relevante: Coreea de Sud versus Coreea de Nord, sudul SUA versus zona de nord a Mexicului America Latină versus America de Nord. Poate cele mai relevante exemple este acela al orașului Nogales din Arizona și a orașului mexican Nogales din Sonora-Mexic, de fapt un singur oraș „împărțit în două de un gard (p.15)².

Una din temele predilecte ale autorului volumului de față este și aceea a raportului dintre dreptul UE și dreptul național al Statelor membre. O temă de mare actualitate și care a stârnit multe polemici nu doar în doctrina românească, ci și în cea din alte țări democratice europene, iar curțile europene și CJUE au avut și ele abordări notabile și nu întotdeauna armonioase. Problema nu este una nouă, ea a declanșat o furtună care s-a stârnit în urmă cu peste 4 decenii în Germania, dar și-a devoalat forța unui veritabil tsunami în ultimii ani.

O analiză particulară și de o relevanță incontestabilă este realizată, în această privință, în articolul *Mecanismul Statului de Drept 2020 al UE*. Raportul dintre dreptul UE și dreptul intern al Statelor naționale membre. Notabile sunt și abordările din articolele: „Principiul supremației dreptului UE în jurisprudența CJUE și a CCR, cu referire specială la Decizia 2006/928 a Comisiei Europene de instituire a

² Potrivit autorilor: „Viața la sud de gard, la câțiva metri distanță, este destul de diferită. Deși locuitorii din Nogales, Sonora, trăiesc într-o parte relativ prosperă a Mexicului, venitul unei gospodării medii este aproximativ o treime din cel al unei gospodării medii din Nogales, Arizona”. Și tot autorii se întreabă cum este posibil „ca două jumătăți ale practic aceluiași oraș să fie atât de diferite?”, ei remarcând că nu există „diferențe în ceea ce privește geografia, clima sau tipurile de boli răspândite în zonă...” (p. 15-16). Substanța acestei lucrări este admirabil ilustrată de profesorul Francis Fukuyama care remarcă că autorii „ne arată de ce nu geografia, bolile sau cultura, ci chestiunea instituțiilor și a politicii explică, mai degrabă, motivul pentru care unele națiuni sunt bogate și altele sărace”.

MCV-2007”; „Succinte considerații relative la prioritatea dreptului Uniunii Europene în materie civilă și de procedură civilă în raport cu dreptul intern: art. 4-5 NCC și art. 3-4 NCPC vs. art. 148 din Constituție. Și nu, în ultimul rând, reținem și un articol de un realism debordant, intitulat: „Obiectivele de federalism și suveranitate europeană, deși sancționate de cetățenii europeni rămân în obsesia elitelor UE, într-o Europă aflată în depresie, deficit democratic, transparență opacă”...și „într-o criză multipolară”.

Titlurile menționate în cele ce au precedat sunt incitante prin simpla evocare a temelor abordate, dar, mai cu seamă, prin conținutul lor și forța argumentărilor juridice la care autorul cu o persuasiune deosebită recurge în mod consecvent. Deosebit de relevant, și din perspectivă comparativă, este analiza făcută de autor în primul articol anterior citat. Investigația vizează și unele soluții importante pronunțate de instanțele de control constituțional din importante țări europene: Germania, Polonia, Spania, Italia și Portugalia. În toate aceste state membre, curțile constituționale au tins, cu justificări pertinente, înspre conservarea tradițiilor și valorilor constituționale ale acestora. O constatare de o substanță incontestabilă a autorului este aceea că în temeiul art. 148 alin. 1 din Constituție „România a transferat «atribuții» nedefinite, adică neindividualizate, fără a se indica limitele până la care se cedează din suveranitatea națională, iar în comun se «exercită competențele», acest text constituțional fiind, așadar, de o calitate precară”. Într-un alt articol evocat autorul face referire la unele decizii ale instanțelor europene de control constituțional și care converg în a aprecia că „dreptul comunitar nu poate avea prioritate față de drepturile fundamentale ale omului, așa cum sunt acestea protejate de legile fundamentale naționale, atâta vreme cât și în dreptul comunitar acele drepturi nu sunt eficient garantate”. Reținem și faptul că în același studiu autorul apreciază, în mod judicios și după părerea noastră, că o „interpretare imperativă a Curții privind primatul absolut al dreptului UE asupra dreptului intern al Statelor membre...este în vădită contradicție cu jurisprudența (citată în acest articol) Curților constituționale din Germania, Italia, Polonia, Spania, Lituania ș.a.”. Din păcate o atare viziune a CJUE pare a fi destinată unei eternizări și aceasta cu scopul de a realiza pe cale jurisprudențială ceea ce nu s-a putut realiza pe calea tratatelor, ceea ce și nouă ni se pare nu doar eronat din punct de vedere juridic, ci și bulversant pentru o ordine juridică a unor națiuni independente.

O analiză la fel de pertinentă este realizată de autor/i (articol în coautorat) și în privința dispozițiilor art. 4-5 NCC și art. 3-4 NCPC vs. art. 148 din Constituție. Este o abordare nu doar interesantă și obiectivă, ci și una căreia nu i s-a acordat importanța cuvenită cel puțin în doctrina de drept procesual civil. În esență, autorul remarcă că „legiuitorul român, în textul art. 5 NCC a extins cu «plecăciune» și cu nesocotirea art. 148 (2) din Constituție, efectivitatea dispozițiilor dreptului Uniunii Europene, recunoscând un efect prioritar, recomandărilor și avizelor, acte juridice ale UE care NU au un caracter obligatoriu...”. O atare abordare doctrinară este amplu argumentată în articolul la care ne referim. Concluzia autorilor este aceea că art. 5 NCC „conține un viciu major de neconstituționalitate”. Ne limităm să constatăm și noi că cele două texte în discuție, art. 5 NCC și art. 4 NCPC conțin formulări esențial diferite din punctul de vedere deja evocat, în sensul că primul se referă *expressis verbis* la

„normele dreptului Uniunii Europene”, iar cel de-al doilea la „normele obligatorii ale dreptului Uniunii Europene”. Orice alt comentariu este de prisos. Poate ar fi de subliniat doar lipsa de corelare dintre cele două dispoziții legale din cele mai importante coduri ale României, dar este vorba aici, mai degrabă, de o „practică” consecventă a legiuitorului român (întâlnită și în raportul dintre cele două coduri de procedură).

Abordările autorului și care au fost „radiografiate” într-o manieră extrem de sumară se explică, în foarte mare măsură, și prin experiența dobândită de Domnia sa în calitate de judecător CEDO, funcție ce i-a permis să aibă o viziune amplă și profundă nu doar asupra dreptului european, ci și asupra sistemelor de drept aparținând altor țări europene. Experiența sa la CEDO este reflectată și în analizele realizate în cel de-al patrulea capitol al Volumului de față: Demnitatea și celelalte drepturi fundamentale în jurisprudența CEDO.

Pe de altă parte, Profesorul Marin Voicu a avut o carieră îndelungată în magistratură, parcurgând în calitate de judecător toate treptele de jurisdicție, până la instanța supremă, exercitând și funcții de conducere în cadrul jurisdicțiilor din județul Constanța (președinte inclusiv de curte de apel).

O atare experiență, însoțită de recunoscuta-i competență profesională, nu putea să nu fie reflectată și în ultimul capitol al acestui volum, intitulat: „Puterea judecătorească și înfăptuirea justiției”, capitol ce cuprinde 17 articole. Printre cele mai reprezentative, după părerea noastră, sunt cele privitoare la: Criza ideii de justiție și a sentimentului de dreptate în societatea europeană democratică. Justiție reformată vs. justiție malformată; Inamovibilitatea – centru vital al statutului, carierei, independenței și responsabilității profesionale a judecătorului; Aplicarea UNITARA a legii în jurisprudența instanțelor, calitatea și motivarea hotărârilor judecătorești și „despre soluțiile străni”; Cyberjustiția. Unele considerații asupra digitalizării procedurilor judiciare. Și de data aceasta enumerarea este doar una exemplificativă. Toate aceste studii scot în evidență interesul autorului pentru instituțiile judiciare, dar și pentru unele probleme conexe cum sunt cele privitoare la statutul avocaților sau a executorilor judecătorești și la jurisprudența CEDO în materie de executare silită. Și, în mod evident, este greu să neglijăm preocupările, materializate, în unele dintre studiile ce fac parte din Capitolul evocat, cu privire la starea actuală a dreptului maritim și a dreptului comercial, domeniu pe care Profesorul Voicu l-a profesat timp îndelungat cu o măiestrie de neegalat.

Volumul prefațat de noi reprezintă un demers științific și practic valoros și extrem de util nu doar pentru teoreticienii dreptului, dar și pentru practicienii care au nevoie de repere solide atât de ordin doctrinar, cât și jurisprudențial în domenii de maximă importanță pentru destinul justiției europene și românești. Culegerea de studii reprezintă un instrument util, după părerea noastră, și pentru studenții facultăților de drept, dar, mai ales, pentru cei confrunțați azi și în viitor cu realizarea unor lucrări de master sau de doctorat în domeniul dreptului european sau în domeniul judiciar. Nutrim speranța că în viitorul nu prea îndepărtat autorul, unul dintre cei mai prolifici și valoroși din spațiul nostru geografic ne va „împovăra” și cu alte lucrări la fel de incitante și valoroase.

Starea democrației, a dreptului și a statului de drept

PREEMINENȚA DREPTULUI ÎNTR-O SOCIETATE DEMOCRATICĂ (REVISTA DE DREPT PRIVAT NR. 3/2009)

I. Evoluția conceptului

1.1. Carta de la Paris pentru o Nouă Europă – 21 noiembrie 1990 – prevede că „drepturile omului, democrația și **statul de drept**” sunt condiții ale „libertății, justiției și păcii” și constituie cheia de boltă a „noii Europe”.

După J. Chévallier¹, statul de drept este atât un mecanism de protecție a drepturilor omului, dar și un mijloc de realizare a cerințelor democratice, astfel că acest concept are conținut numai în relație cu celelalte două dimensiuni – drepturile omului și democrația.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adoptată în 1950 de Consiliul Europei, nu are nicio referire la conceptul „stat de drept”, dar în Preambul se arată că „Guvernele statelor europene, însuflețite de același spirit și posedând un patrimoniu comun de idealuri și tradiții politice, de respectarea libertății și de **supremația dreptului**, sunt hotărâte să ia primele măsuri menite să asigure garantarea colectivă a unora din drepturile enunțate în Declarația Universală”².

Statutul Consiliului Europei, adoptat la 5 mai 1949 la Londra, prevede în art. 3 că „orice membru al Consiliului Europei recunoaște principiul preeminenței dreptului și principiul în virtutea căruia orice persoană aflată sub jurisdicția sa trebuie să se bucure de drepturile omului și de libertățile fundamentale”.

Expresia „preeminența dreptului” s-a consacrat în doctrina constituțională și a drepturilor omului, precum și în jurisprudența CEDO³ și ne înfățișează un consens

¹ J. Chévallier, *L'État de droit*, ed. 4, Montchrestien, Paris, 2003, p. 45.

² D. Gourien, *Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Ed. All, București, 1996, p. 13, apud C. Gilia, în *Teoria statului de drept*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 109.

³ De altfel, potrivit DEX – 1998, „supremație” înseamnă superioritate absolută (p. 1046), iar „preeminență” înseamnă superioritate, izvorând din termenul francez „prééminence”, care este explicat în „Le Maxidic”, 1998, p. 879, ca fiind „supremație, predominanță” prin expresiile: „preeminența dreptului, întâietatea dreptului, domnia dreptului, principiul de legalitate sau chiar domnia legii”.

Starea democrației, a dreptului și a statului de drept

„aproape general”⁴ asupra echivalenței expresiilor „Rule of Law” și „Etat de Droit”, cât și în privința accentuării conceptului „stat de drept” prin expresia „preeminența dreptului”⁵.

1.2. În tratatele fondatoare ale Comunităților Europene nu există expresiile „stat de drept” ori „supremația dreptului”, prima dată fiind inserat principiul statului de drept în Preambulul Tratatului de la Maastricht (7 februarie 1992), proclamând că statele membre confirmă „atașamentul lor la principiile libertății, democrației și respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale și al statului de drept”, iar în art. „F” se afirmă expres principiul preeminenței dreptului.

Textul art. 6 alin. (1) din Tratatul UE, modificat prin Tratatul de la Amsterdam (2 octombrie 1997), înlocuiește expresia „preeminența dreptului” cu principiul „statului de drept”: „Uniunea este fondată pe principiile, democrației, al respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, precum și pe cel al statului de drept, principii comune statelor membre”.

În Preambulul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (Nisa 2000), inclusă, cu valoare juridică, în Tratatul de la Lisabona (adoptat în decembrie 2007), se afirmă: „... Uniunea se fondează pe valorile indivizibile și universale ale demnității umane, ale libertății, ale egalității și ale solidarității; ea se bazează pe principiul democrației și pe principiul statului de drept și plasează persoana în centrul acțiunii sale, instituind cetățenia Uniunii și creând un spațiu de libertate, de securitate și de justiție”.

Acest text este preluat integral și în art. 1-2 al Tratatului cu privire la instituirea unei Constituții pentru Europa și în Tratatul de la Lisabona, accentuându-se o anumită calitate a conceptului în sensul că statul de drept este privit în primul rând ca o valoare⁶ a Uniunii și apoi ca un principiu fundamental într-o societate democratică.

Drept urmare, Uniunea Europeană se înfățișează ca un sistem de valori juridice fundamentale, care includ valorile universale, precum și pe cele europene comune statelor membre, situând în centrul lor statul de drept, democrația și respectarea drepturilor omului.

1.3. Adoptarea noilor constituții în statele din Europa Centrală și de Est, în anii 1990, a impus modelul statului de drept sub monitorizarea Consiliului Europei. Unele dintre acestea au prevăzut doar expresia „stat de drept”, iar altele au adăugat și „democratic”⁷ sau/și „social”⁸.

În art. 1 alin. (3) din Constituția României se prevede: „România este stat de drept democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă

⁴ J. Chevallier, *op. cit.*, p. 49 și C. Gilia, *op. cit.*, p. 171.

⁵ E. Carpano, *État de droit et droits européens. L'évolution du modèle de l'Etat de droit dans le cadre de l'europanisation des systèmes juridiques*, Ed. L'Harmattan, Paris, 2005, p. 56.

⁶ O. Duhamel, *La constitution européenne*, Dalloz, Paris, 2005, *op. cit.* de C. Gilia, *op. cit.*, p. 175.

⁷ Polonia, Cehia, Slovenia, Ungaria ș.a.

⁸ România, Slovenia, Bulgaria ș.a.

valori supreme și sunt garantate”, iar conform art. 20 alin. (1) din Constituția Germaniei, „Republica Federală a Germaniei este un stat federal, democratic și social”.

Dispozițiile art. 152 alin. (2) din Constituția României fixează limitele revizuirii acesteia și stabilesc „că revizuirea nu poate fi făcută dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora”, care constituie unul din cei doi „stâlpi de rezistență” ai statului de drept (democrația, respectarea drepturilor omului).

Constituția Republicii Cehe este mai directă și clară, în art. 9 alin. (2) interzicând expres revizuirea „statului de drept democratic”⁹ în elementele sale esențiale.

1.4. Caracterul obiectiv al Convenției Europene a Drepturilor Omului a fost în mod constant afirmat în doctrina¹⁰ și în jurisprudența CEDO¹¹, în scopul de a se instaura o ordine publică a democrațiilor europene pentru a proteja patrimoniul lor comun de tradiții politice, de idealuri, de libertate și a preeminenței dreptului.

J.V. Rénucci include în preeminența dreptului analiza „principiului legalității”¹², înscris în art. 7 din Convenție ca fundament al legalității delictelor și pedepselor, iar M. Delmas-Marty realizează o pertinentă cercetare în acest sens, sub titlul „Legalitatea penală și preeminența dreptului în jurisprudența CEDO”¹³.

Doctrina¹⁴, ca și jurisprudența CEDO¹⁵ au statuat că, în interpretarea și aplicarea art. 7 din Convenție, judecătorul european trebuie să afirme preeminența dreptului și că aceasta include și principiul securității juridice.

J. Rideau arăta că importanța dreptului la un judecător și a principiului fundamental al accesului liber la justiție, care este și un instrument al statului de drept, este realizată numai în măsura în care este o consecință a preeminenței dreptului¹⁶.

„Or, această preeminență a dreptului implică un control eficace asupra oricărei ingerințe a statului în drepturile individului cu toate garanțiile oferite de puterea judiciară.”¹⁷

II. Preeminența dreptului și securitatea juridică

2.1. Statul de drept și ideologia drepturilor omului

Noțiunea „stat de drept” apare în a doua jumătate a sec. al XIX-lea la juriștii germani, pentru a justifica exigența politică a statului însuși, în sensul că puterea este

⁹ Art. 9 alin. (2) din Constituția Republicii Cehe: „Modificarea atributelor esențiale ale statului de drept democratic este interzisă”.

¹⁰ J.F. Rénucci, *Droit européen des droits de l'homme*, ed. a 2-a, LGDJ, 2001, p. 28.

¹¹ CEDO – Hot. din 11 ianuarie 1961, în cauza *Austria c. Italiei*, p. 139 ș.a., cit. de V. Berger în *Jurisprudence de la Convention Européenne des droits de l'homme*, Sireg, 2000.

¹² J.F. Rénucci, *op. cit.*, pp. 172-173.

¹³ M. Delmas-Marty, *Legalité pénale et prééminence de droit selon la Cour européenne des droits de l'homme*, în *Melange a Léveseur*, Gazette, 1995, Paris, p. 195.

¹⁴ J.F. Rénucci, *op. cit.*, p. 173, care susține că preeminența dreptului este un principiu fondator al statului de drept.

¹⁵ CEDO – Hot. din 22 noiembrie 1995, în cauza *S, W.R... A-335B*, Grands Arrêts nr. 56, p. 34.

¹⁶ J. Rideau, *Le droit au juge: conquête et instrument de l'État de droit*, LGDJ, 2001, p. 178.

¹⁷ CEDO – Hot. din 6 noiembrie 1978, în cauza *Klass c. Austriei*, în *Les grands arrêts de CEDO*, vol. X, p. 256.

Starea democrației, a dreptului și a statului de drept

supusă dreptului și că astfel arbitrarul este exclus¹⁸. Ideea s-a răspândit larg după cel de Al Doilea Război Mondial, în special ca ideologie a drepturilor omului și prin introducerea unui „control de constituționalitate al jurisdicțiilor internaționale în această materie” (CEDO, CJCE ș.a.)¹⁹.

Prin „stat de drept” doctrina europeană constituțională²⁰ desemnează „un sistem juridic prezentând următoarele proprietăți:

1) formularea unor norme juridice suficient de precise pentru a putea fi aplicabile:

a) să permită o orientare clară a destinatarilor;

b) să nu lase loc posibil pentru arbitrar și

c) să poată fi verificată conformitatea aplicării lor cu norme de referință, iar

2) procedurile să permită controlul efectiv al conformității normelor aplicate cu cele de rang superior” (controlul de constituționalitate).

Statul de drept, astfel definit, presupune o structură clară și bine articulată a ierarhiei normelor, printr-o încadrare determinată precis a lor în ordinea constituțională, prin legi precise și care prevăd limitele exacte ale acțiunii pentru organele de execuție, cu jurisdicții competente de control al conformității normelor individuale și generale ș.a.

„Așadar, constituționalismul garantează ideea de stat de drept, întrucât integrează, în general, ordinea statului de drept, afirmă supremația Constituției²¹ și respectarea drepturilor fundamentale”, generalizează controlul jurisdicțional al aplicării lor efective și concrete, ceea ce ilustrează, în mod expresiv, preeminența dreptului, în raport cu cele două mari dimensiuni – democrația și respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Statul de drept nu se confundă cu principiul legalității, el este mai mult decât atât²².

Prin Decizia nr. 234/1999²³, Curtea Constituțională a României afirma că „într-un stat de drept repararea unui act injust se poate realiza numai prin recurgerea la procedura legală, care să nu contravină dispozițiilor constituționale și obligațiilor pe care statul român și le-a asumat prin tratatele internaționale, a căror respectare este obligatorie, conform art. 11 și art. 20 din Constituție”.

„Statul de drept” are un conținut complex, definit prin mai multe elemente: domnia dreptului este evidentă, conținutul acestui drept valorifică la dimensiunile lor reale drepturile și libertățile cetățenești, se realizează echilibrul, colaborarea și controlul reciproc al puterilor publice și se realizează accesul liber la justiție²⁴.

¹⁸ L. Favoreu, *Droit constitutionnel*, Dalloz, 2008, pp. 86 și urm.

¹⁹ *Idem*.

²⁰ L. Hamou, *L'Etat de droit et son essence*, în RFDC nr. 4/1990, p. 669.

²¹ Conform art. 1 alin. (5) din Constituția României, „În România, respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie”.

²² I. Muraru, E.S. Tănăsescu, *Constituția României. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, pp. 8-9.

²³ *Deciziile Curții Constituționale a României*, vol. II, 2007, p. 235.

²⁴ I. Muraru, E.S. Tănăsescu, *Constituția României. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 9.

2.2. Securitatea juridică – principiu fundamental al „statului de drept”

a) Conceptul de securitate juridică are o accepțiune strict formală, relevantă în doctrina constituțională²⁵, desemnând acea „proprietate a unui sistem juridic de a institui pentru toți destinatarii un cadru normativ relativ determinat care să permită o orientare precisă și clară a acestora la un moment dat”.

„Securitatea juridică” nu comportă nicio garanție relativă la stabilitatea unui anumit conținut normativ, ci implică obligația ca normele să fie aplicate și modificate de o manieră explicită, accesibilă și previzibilă.

b) Conceptul de „securitate juridică” s-a afirmat în jurisprudența CEDO sub forma unui principiu fundamental al drepturilor omului, cu referire specială la stabilitatea și irevocabilitatea drepturilor, consacrate definitiv prin hotărâri judecătorești, cu titlu de lege, care nu mai pot face obiectul unor ingerințe legislative sau juridice, fără a goli de conținut un alt principiu clasic al dreptului, și anume autoritatea de lucru judecat.

Astfel fiind, principiul securității juridice, sub aspectul însușirii esențiale date atât sistemului juridic, cât și jurisprudenței, face să se afirme și mai evident principiul fundamental al preeminenței dreptului, în jurul căruia gravitează toate celelalte principii și garanții într-o societate democratică.

Preluând „creațiile” CEDO, instanța supremă din România²⁶ a statuat: „Unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității juridice, care înseamnă, între altele, că o soluție definitivă a oricărui litigiu nu trebuie rediscuțată (Cauza Brumărescu, 1998, par. 61). Din cauza inconsecvenței și deficiențelor legislative, precum și a eventualelor litigii anterioare soluționate, nu este exclus ca, într-o astfel de acțiune în revendicare, ambele părți să se poată prevala de existența unui bun în sensul convenției, instanțele fiind puse în situația de a da preferabilitate unuia în detrimentul celuilalt, cu observarea, în același timp, a principiului securității juridice”.

De altfel, și doctrina de specialitate²⁷ a avut o contribuție majoră la fundamentarea acestei soluții a Secțiilor Unite, afirmând, de asemenea, într-un mod elaborat și de înaltă ținută, principiul fundamental al preeminenței dreptului și unul din elementele sale **esențiale principiului securității juridice** – ca un corolar al statului de drept și al respectării drepturilor omului într-o societate democratică.

Recent, prin două decizii²⁸, Curtea Constituțională a statuat că „dispoziția de lege criticată pentru neconstituționalitate nu pune în pericol securitatea juridică și stabilitatea raporturilor juridice, ci, dimpotrivă, un asemenea efect l-ar avea tocmai modificarea hotărârilor definitive și irevocabile”.

²⁵ M. Troper, *Le concept de l'État de droit*, în Droits nr. 15/1992, p. 51.

²⁶ Decizia nr. 33 din 9 iunie 2008 a SU, publicată în M. Of. nr. 108 din 23 februarie 2008, p. 15.

²⁷ Conf. univ. dr. M. Nicolae, *Probleme de drept tranzitoriu. Legea aplicabilă nulității actului juridic*, în RRDP nr. 1/2008, pp. 127-136, par. 23. În același sens, mai dezvoltat, a se vedea studiul elaborat de prof. univ. dr. V.M. Ciobanu, conf. univ. dr. M. Nicolae și conf. univ. dr. Fl. Baias și publicat în RRDP nr. 2/2008, pp. 103, 105-106, 173, 178, 186-187, 189-190, 191.

²⁸ Decizia nr. 1351 din 10 decembrie 2008 și decizia nr. 56 din 14 ianuarie 2009, publicată în M. Of. nr. 46 din 27 ianuarie 2009, p. 7.

III. Jurisprudența CEDO privind evoluția și conținutul principiului preeminenței dreptului

3.1. Cercetând noțiunea autonomă de „lege”, într-o recentă și foarte interesantă sinteză²⁹, pe baza unei selecții pertinente și ilustrative de hotărâri ale CEDO, autorii susțin că „noțiunea de lege desemnează:

a) *principiul preeminenței dreptului inserat în Preambulul Convenției*³⁰;

b) *norma juridică care statuează asupra existenței și conținutului drepturilor prevăzute de Convenție și de Protocoalele sale;*

c) *restricțiile aduse drepturilor garantate de Convenție și*

d) *sintagmele: căi legale din art. 5 din Convenție, fără lege, pedeapsă fără lege, drept național și internațional, principiile generale de drept recunoscute de națiunile civilizate (art. 7 – Convenție), autoritatea de lucru judecat, dreptul de a nu fi judecat și pedepsit de clauza art. 4 – Protocol”.*

Autorii mai relevă: „Existența și calitatea legii este supusă controlului Curții” sub două condiții cumulative: „să existe ca lege în vigoare și să prezinte un cumul de trăsături juridice”³¹. Prima, existența legii, se apreciază în sens material: să existe, să fie în vigoare la momentul ingerinței, să statueze asupra garanțiilor adecvate și să prezinte un minim de efectivitate. Cea de-a doua, „trăsăturile juridice ale legii”, atestă compatibilitatea legii cu preeminența dreptului³² și impune cerințele de accesibilitate și de previzibilitate³³.

3.2. Jurisprudența CEDO privind valoarea juridică și atributele preeminenței dreptului într-o societate democratică. Democrația și protecția sa în cadrul sistemului Convenției

a) Sub acest aspect sunt de remarcat următoarele linii directoare. Democrația reprezintă un element fundamental în „ordinea publică europeană”. Aceasta rezultă chiar din Preambulul Convenției, care stabilește o legătură foarte clară între Convenție și democrație, afirmând că apărarea și dezvoltarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale se pot realiza numai într-un regim politic veritabil democratic și printr-o concepție și respect comun al drepturilor omului.

„Preambulul declară energic că statele europene au în comun un patrimoniu de idealuri și tradiții politice, de respect al libertății și al preeminenței dreptului.

Acest patrimoniu este constituit din valorile consacrate prin Convenție, cu privire la care Curtea a reamintit, în repetate rânduri, că Convenția a fost efectiv destinată să apere și să promoveze idealurile și valorile unei societăți democratice.

²⁹ Prof. univ. dr. C. Bîrsan și prof. univ. dr. M. Pivniceru, în Buletinul CEDO nr. 9-10/2008, pp. 146-151.

³⁰ Se trimite, cu temei, la mai multe hotărâri CEDO: *Malone c. U.K.*, 2 august 1984, *Bragan c. U.K.*, 29 noiembrie 1998, *Koviek c. Germaniei*, 28 august 1986 ș.a.

³¹ CEDO – S.W. – 22 noiembrie 1995, *Cantorni c. Franței* – 15 noiembrie 1996, Serie A, p. 29, Recueil, 1996.

³² CEDO, *Leander c. Suediei*, 26 martie 1997, Seria A, nr. 116, p. 64.

³³ CEDO, *Loizidou c. Turciei*, 23 martie 1995, Seria A, nr. 31, p. 34.